

(plazy)... Po souhláskách z, s se mělo psát podle analogie (ve škole říkáme „podle vzoru“) buď *i*, nebo *y*, po *c* jenom měkké *i*. Dobrovský také zrušil rozlišování dvojího *l*, na začátku slova lísil *w* a *ú*.

Návrh Dobrovského způsobil veliké spory mezi zastánci nového, analogického pravopisu a mezi obránci bratrského pravopisu; vypukla dlouholetá válka „joty s ypsilonem“. Mezi zastánce analogického pravopisu patřil zejména Josef Jungmann a Václav Hanka, starší pravopis hájil především Jan Nejedlý, profesor české řeči a literatury na pražské univerzitě. Tuhý spor skončil nakonec vítězstvím analogického pravopisu. Od r. 1842 se i ve školách užívalo nového pravopisu. V letech pravopisných sporů došlo ještě k jedné významné změně: dosud převážně užívané písmo „švabach“ bylo nahrazeno latinkou.

Poslední pravopisné opravy

Na konci obrození došlo ještě k dvěma pravopisným úpravám. Na návrh Pavla Jos. Safaříka v r. 1842 se přestává k označování hlásek *i*, *j*, *g* užívat písmen *j*, *g*, *s* *háčekem* a zavádí se dnešní způsob (místo *gegi*, *Gallieg* se píše *její*, *Gallieji*). Těto opravy se říká *s k l a d a*.

K poslední změně došlo v r. 1849: litera *w* byla nahrazena literou *v*, místo *au* se začalo psát *ou*: *witr* — *vitr*, *budau* — *budou*.

Pravidla českého pravopisu

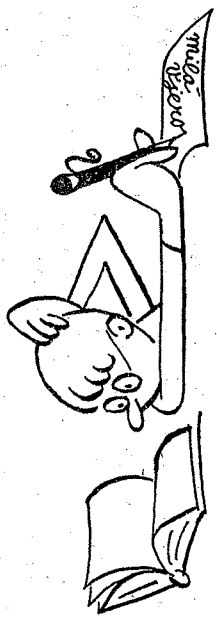
Vývoj českého pravopisu, který trval bezmála tři čtvrti tisíciletí, byl v době obrozenecké v podstatě dokončen. To však neznamená, že se v jednotlivostech nemění dále.

Jednotu v pravopisném psaní zabezpečují *Pravidla českého pravopisu*. Poprvé byla vydána r. 1902, naposled r. 1957 (přetisk 1966).

Znění Pravidel připravuje pravopisná komise při Ústavu pro jazyk český a schvaluje je Akademie. Jejich závaznost pro školy a úřady stanoví ministerstvo školství.

Jistě vás napadne, kdo nutí pisatele, aby se řídili Pravidly. Nikdo. A přece se nemusí bát, že bude za pravopisnou „chybu“ potrestán např. VB nebo soudem. To by bylo lidí „za mřížemi“! Pouze ve škole hrozí pravopisným „výtržníkům“ horší známka z českého jazyka.

Jednota v pravopisu je velmi důležitá také z praktického hlediska (mohlo by docházet k nedorozumění) a je i známkou kultury národa. Je nemožné sedět při obědě s kloubkem na hlavě, ačkoli to „není nařízeno“, a právě tak je nemožné, aby nám v restauraci podali „Jídelní lýstek“. Správné pravopisné psaní náleží ke kulturnímu chování člověka. Proto se ve školách věnuje tolik péce učení pravopisu a i životě máme dbát pravopisné stránky svých písemných projevů. V nejistotě nám vždy poradí Pravidla českého pravopisu. Náš češtinář nám říkával: „Ať jdeš pěšky, ať jdeš bos, Pravidla vždy s sebou nos.“

Nestyďte se při psaní do Pravidel nahlížet, jste-li na pochybách, jak psát. Nahlížejí do nich i spisovatelé, novináři, učitelé a profesori, vědci i jazykovedci, ba i členové té pravopisné komise. Nepokládejte však zase každého, kdo nepíše bez chyb, za méněcenného. Dovednost správně psát záleží na školním vzdělání a má v různých povoláních různou důležitost. Přece jen jinak posuzujeme po této stránce duševního nebo veřejného pracovníka, jinak pracovníka manuálního.

Školní vydání Pravidel českého pravopisu

Ve školách se užívá Pravidel českého pravopisu, která mají v podtitulku text: Školní vydání. Je ještě jiné vydání Pravidel? Je, tzv. akademické. První část Pravidel, označená nadpisem Pravopisná pravidla, je v obojím vydání téměř stejná. Podstatný rozdíl je v druhé části obojích Pravidel, v pravopisném slovníku.

V akademickém vydání je více samostatných hesel a více hesel vůbec, zejména je tam uvedeno více slov cizích a odborných. Zato jsou školní Pravidla obohacena zejména o tvaroslovné údaje. Srovnáme totiž heslo v Pravidlech:

(akademická) oblaček *m.*;

oblak *m.*; ový

(školní) oblak, u *m.*, *m.n.* 1., 4. oblaky i strž. oblaka, 2. oblaků i oblak,

6. -cích i -kách;

obláček, -čku *m.*, *m.n.* 6. -čících i -čcích

V akademickém vydání jsou *oblak* a *obláček* samostatná hesla, ve školním vydání jsou obě heglá pohromadě. U obou jmen je v akademickém vydání jen určení rodu (*m.* — mužský rod); ve školním vydání najdeme však velmi potřebné údaje tvaroslovné: v 1. a 4. pádě vedle tvaru *oblaky* je i tvar středního rodu *oblaka*, v 6. p. je tvar *obláčích* i *obláčků* (v novém vyd.); u jména *obláček* je v 6. p. množném dvojitý tvar: *obláčících* nebo *obláččků*. Ve školním vydání jsou z praktických důvodů rozmnoženy údaje tvaroslovné, třebaže to nejsou údaje pravopisné (a tedy do pravopisné příručky vlastně nepatří).

e) Podle tehdejšího zvyku psal Hus místo písmene *u* na začátku slov *v: vřad* (úřad). Hlásku *s* označoval na začátku a uprostřed slov dlouhým *s* (viz obrázek), na konci slov *s* kulatým.

Protože v Husově pravopisu je užito rozlišovacích (diakritických) znamének (čárky, tečky nad písmeny), nazýváme jej *p r a v o p i s d i a k r i t i c k ý*. (viz obrázek)

Prohlédněte si ukázku z Husovy jedné knihy z r. 1414, která je psána diakritickým pravopisem; za ní uvádíme její přepis. (Viz první čtyři řádky na str. 69.)

Tohoto slova /
nynieisí prelatowe / velmie sie držie / anevmiegice rozeznati mezi kúkolem
amezi pšenici / czo gest lepsího / y víceze trhagi pšenici než kúkol / tupie-
ce více pravdu / než křívdu / amagice pravdu zalez / azasie lez zaprawdu
/ tak že plní sie nanich procztuie...

Přepis nynějším pravopisem:

Tohoto slova
nyněisí prelatové velmí se držie, a nevměgice rozeznati mezi kúkolem a mezi pšenici,
co jest lepsího, i víceze trhagi pšenici než kúkol, tupiece více pravdu než křívdu a majíce
pravdu za lež a zasé lež za pravdu, takže plní se na nich procztuie...

Nemyslete si však, že se rázem začalo psát Husovým pravopisem. Ve školách se tehdy ještě neučilo češtině, písaři neměli po ruce Pravidla českého pravopisu, nebyla totiž vůbec. Mnozí psali nadále spřežkovým pravopisem, spřežka ss [š] období reformy zcela přezhla.

Pravopis bratrský

Před více než půl tisíciletím byla u nás vytištěna první kniha, do té doby se pracně a draho opisovaly. Tisk přispěl nejen k rozšíření knih i do širších vrstev obyvatelstva, nýbrž pomáhal také vytvářet jednojnější psaný jazyk a také pomáhal sjednocovat pravopisné zvyklosti. Péči o knihy vynikali čeští bratři. Vzorem psaného jazyka byl pečlivý překlad bible do češtiny: byl vydán v l. 1579—1598 (v šesti svazcích) v Kralicích u Brna, a proto se nazývá Bible kralická. Je to snad nejpamátelnější kniha česká vůbec. Jako se jazyk Bible kralické stal vzorem pro všechny písaře, tak se stal vzorem i její pravopis, zvaný b r a t r s k ý.

Uvedeme si některé znaky pravopisu Bible kralické (bratrského pravopisu): *nevoobla ovale su a w y*.

a) Délka samohlásek se vyznačovala čárkou, jenom dlouhé *i* se píše písmenem *j* (*magj* — mají). U písmen *č, ř, ž* se užívá háčku, jen hláska *š* se zaznamenává spřežkou *ss* (*nasse* — naše).

b) Hlásky *j* se označují písmenem *g* (*gegj* — její), hláska *g* písmenem *g* s háčkem.

c) Po *c, z, s* se píše *y* (*cyzý sýla* — cizí síla), spojka *i* se píše *y* (*gá y ty*).

d) Rozlišuje se měkké a tvrdé *l* (ačkoli ve výslovnosti se již nerozlišoval).

e) Hláska *v* se v písmu označuje literou *w* (*woda*), začáteční *u/ú* literou *v* (*vdala* — vdala, *vdala* — udala).

f) Tak jako dnes se užívá litery *ú* a stejně se píše slabiky *dě, tě, ně, bě, pě, vě, mě*. Jako dnes se užívá slabik *di, ti, ni*.

g) Vyslovované *ej* se píše *ey* (*Hebreyská*).

Zdá se vám, že těch „některých“ znaků je mnoho? Nevadí, nebudete se jim přece učit, neboť už nepíšeme bratrským pravopisem. Ale nebylo by to zajímavé napsat spolužáku dopis bratrským pravopisem? To byste však ještě museli vědět, že litera *s* se psala jenom na konci slov, všude jinde jen ostré *s*, a že naši dvojhláska *ou* psali tehdy jako *au* (*mauka*).

Aspoň se pokuste přečíst následující výňatek z předmluvy k 1. dílu Kralické bible. Překladatelé v něm vysvětlují, jak pracovali:

Přičemž y toho sseřfjno gest s plíností, kážž Hebreyská Bibli s textem prunjm Českým se srownáwá, aby tatáž slova, gako gž dáwro obwyhlá, nebyla bez přičiny měněna w tomto wýkladu. Protož y gména wlastnj, lidj, kragjn, měst, hor ec. na wětšjm díle sau podlé prwnjho způsobu zanechána: toliho některá zřídka pro zvuak přigemněgssi, y wyppowidánj snadněgssi, nětco nemnoh pozměněna.

Od bratrského pravopisu k nynějšímu (oprava analogická a další)

V období tzv. temna¹⁾ česká vzdělanost velmi poklesla. Českých knih se vydávalo málo; vzdělanci psali latinsky, popř. německy, na úřadech se němčilo, a tak se rozkolísával i bratrský pravopis.

Na počátku obrozené doby (1780—1848) vynaložili naši buditelé mnoho úsilí, aby způsob psaní sjednotili. Příkladovali se bratrského pravopisu, a aby se lidé v něm mohli poučit, byla r. 1781 vydána znovu příručka se zajímavým názvem: *Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti*. Ale zpravidla se jí říkalo Záček. Napsal ji Václav Matěj Štajer a vydal ji — r. 1668. Po více než 100 letech vyšla znovu a s užítkem. Bratrského pravopisu se přidržovali i další nové příručky „dobropisemnosti“ (pravopisu), jichž vycházel nemalý počet.

Nejvýznamnější opravu navrhl Josef Dobrovský. Podle bratrského pravopisu se psalo: zde jsou *páni, hadi, ptácy, plazy, kosy*, ačkoli jsou to jména téhož typu sloňování a mají stejnou koncovku, psalo se *běžj, ale nosý, wožý*, podobně *nočnj, ale kosý, cyzý*... Dobrovský navrhl řídit se obdobou (analogií): Jako se píše (zde jsou) *páni (hadi)*, tak se má psát: (zde jsou) *kosj (plazj)*, jako (vidíme) *pány (hadj)*, tak i (vidíme) *kosy*

¹⁾ Jirásek tak nazval dobu pobělohorskou; zpravidla obdobím temna rozumíme období v letech 1620 (bitva na Bílé hoře) až 1780 (počátek vlády Josefa II.).

Co přivedlo „prvního“ českého písaře do rozpaků?

Písař chtěl psát česky, ale znal jen latinskou abecedu: A, B, C, D, E, F, G, H, I, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U, V, X, Y, Z.

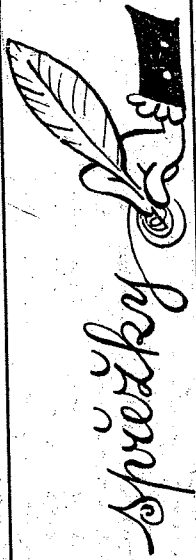
Latinská abeceda mu nestačila, a proto si pomáhal, jak mohl. Nenašel v ní písmeno č, aby mohl zapsat jméno *Bogučeja* (4. p.); napsal jednoduše místo č jen c, podobně místo š jen s (*dusnicoma*) aj. Protože v latinské abecedě tehdy nebylo psaní u a v dobře rozlišeno, psal písař namísto dnešního v důsledně u. A tak se nedivíme, že písaři místo tehdejšího dítěť psali *dete*, *božství* psali jako *bostui*, místo *čas cas*, najdeme psáno *dyuup mochu* (divnú mocú), *cynis* (činiš) ap.

Takovému pravopisu říkáme pravopis jednoduchý.

Pravopis se přizpůsobuje češtině

Už za sto let po zapsání první české věty píší čeští písaři *p r a v o p i s e m s p ř e ž k o v ý m*. Aby mohli zapisovat i hlásky, pro něž latina nemá samostatného písmene, označovali je spojením dvou hlásek: *wasse* (vaše), *czlun* (člun), *trzy* (tri), *prsieđ* (před), *uyecz* (věc) atd. Takovým spojením dvou písmen k zapsání jedné hlásky říkáme *s p ř e ž k y*. Spřežkou je naše *ch* (vlastně „kh“). (Spřežek užívají dodnes Poláci.)

Spřežkový pravopis byl přesnější než pravopis jednoduchý, ale nebylo jednoty v užívání spřežek; spřežky se měnily a neužívalo se jich důsledně.

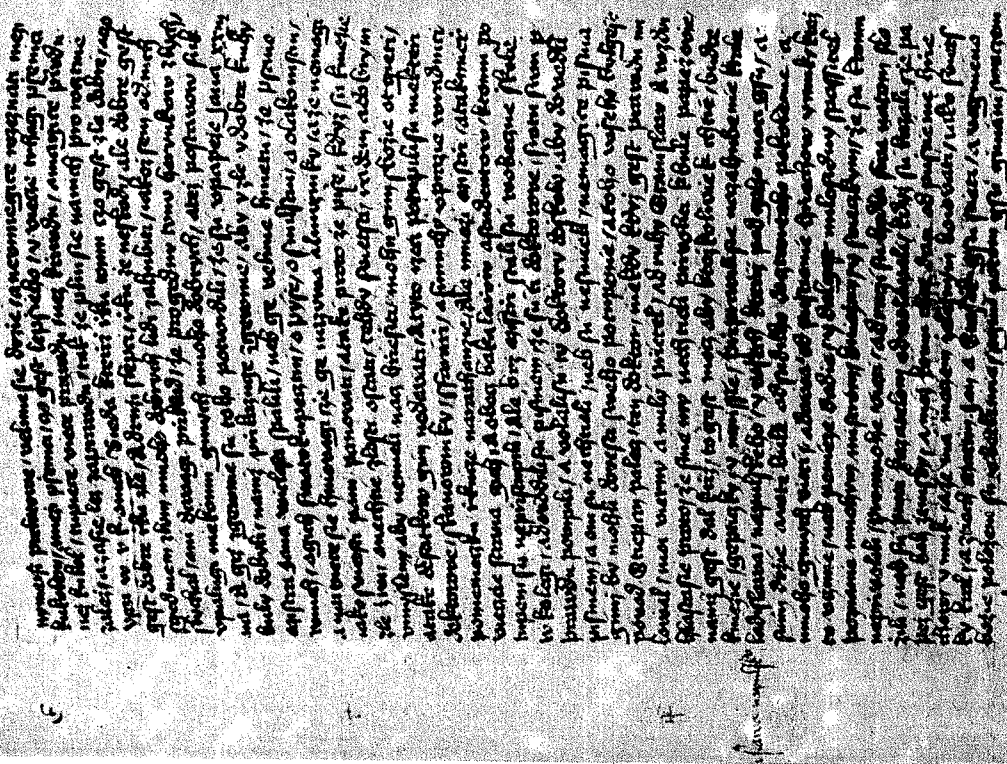

Pravopis se počestil

Zásluhu o to má jedna z největších postav našich dějin — mistr Jan Hus. Jeho pravopisná úprava je vpravdě geniální:

- a) Odstranil spřežky, ponechal jedinou: *ch* (byla totiž i v latině).
- b) Písmeno *g* před *e* a *i* označovalo hlásku *j*: *gegj* (její). Toto čtení bylo dáno středověkou výslovností latiny: *angelus* [anjelus], *evangelium* [evanjeljum]. Písmeno *c* se mělo číst jen jako *c*, nikoli jako *h*.
- c) Dlouhé samohlásky označil čárkou: *á, ó, ú...*
- d) Měkké souhlásky označoval tečkami: *č, ž, š...* Jen u *l* se tečkou označovala tvrdost: *l.*

Později se místo teček ujalo psaní háčků.

knihy opisovali (a také psali), vynikali nejen pečlivostí, ale také trpělivostí; nespíchali — a tak se žádná soustava tésnopisná nevytvořila. Teprve na počátku 17. stol. vznikla první tésnopisná soustava v Anglii, později i ve Francii, ve Španělsku; v Anglii i Francii byly vytvořeny nové, dokonalejší systémy.

Zakladatelem moderní stenografie je Němec Franz Xaver Gabelsberger (Gabelsbergerova soustava z r. 1834); jeho soustavou se u nás psalo ještě na počátku první republiky. Pod vlivem Gabelsbergerovy soustavy vznikaly v jednotlivých zemích nové soustavy přízvušené domácím jazykům. Českou tésnopisnou soustavu vytvořili A. Herout a S. Mikulík (1910) a s menšími změnami se jí užívá dodnes. Dobrý stenograf dovede zaznamenat mluvený projev naprosto přesně.

Náš rozhovor o písmu je příliš stručný. Kdybyste se chtěli o vývoji písma dovědět více, přečtěte si např. knihu *Vývoj písma* od Čestmíra Loukotky (1946).

Písmo na dálku — morseovka

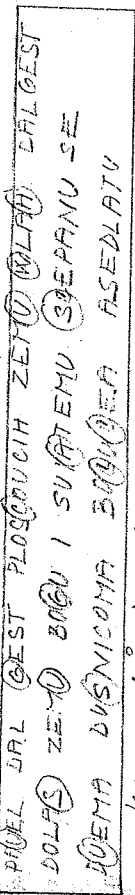
Vynález telegrafu zasáhl i do vývoje písma. Dne 24. května 1844 prožil svět velkou událost. Z Washingtonu (z Kapitulu) byla poslána do Baltimoru první telegrafická zpráva — morseovkou. Jejím tvůrcem byl Američan Samuel Finlay Breese Morse. Všechny grafické znaky (písmena, číslice) vyjádřil z teček a čárek.

a	. —	o	— — — —	1	. — — — —
b	— . . .	p	. — — — .	2	. . — — —
c	— . — . .	q	— — — . .	3	. . . — —
d	—	r	. — . . .	4
e	s	5
f	. . — . .	t	. — — . .	6
g	—	u	. . . — .	7	. — — . .
h	v	. . . — .	8	. — — . .
ch	— — — —	w	. — — — .	9	. — — . .
i	x	. — . . .	0	— — — —
j	. . — — —	y	. — — — .	tečka
k	z	. — . . .	čárka	— — — —
l	otazník	dvojtečka	— — — —
m	— — — —				
n	— — — —				

Písmena s diakritickými znaménky se nerozlišují od písmen bez nich: **PRIJEZD VECER NEMOZNY / NECEKEJ / VASA.** (Příjezd večer nemozný. Nečekej. Váša.) Dnes se telegraf nahrazuje dálnopisem. Telegraf

se rychle rozšířil a žije dodnes, i když máme jiné prostředky pro rychlé přenášení zpráv.

Svrázný telegraf si vytvořili námořníci — v l a j k o v u a b e c e d u. Skládá se z 26 různých vlajek pro jednotlivá písmena, z 10 vlajek pro číslice a ze 4 vlajek pomocných. Z vlajek — písmen se skládají slova, ale pozor: čtou se od shora dolů.

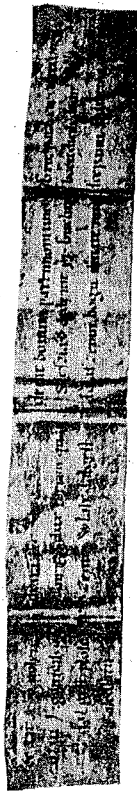
malý krahův pro vodní Malých, nejdománské

2. Jak psali naši předkové a jak my

(Pravopis jednoduchý, diakritický, bratrský. Pravopisné opravy v obzoru: analogická, skladná. Pravidla českého pravopisu)

● Jak psali naši předkové? V různých dobách různě, způsob psaní v češtině se totiž vyvíjel, a to od 13. stol. První česká věta (dosud známá) byla připsána na začátku 13. stol. k latinskému zápisu o založení litoměřické kapituly (sbor kněží-kanovníků při významných kostelích). Listina je z r. 1057, český příspěvek vznikl téměř o dvě století později. Je zapsán takto: *Pavel dal jest ploskovicich zemu Vlach dal jest dolas zemu bogu i svatemu sčepanu se duema dušnicoma bogucea asedlatu.*

1. Ústřední věta (13. století)

Abyste té větě lépe rozuměli — mezi jejím písařem a vámi leží osm století —, napíšeme ji dnešním pravopisem.

Pavel dal jest Ploskovicich¹ zemu, Vlach dal jest Dolás² zemu Bogu i svatému Sčepanu s dvěma dušnikoma³, Bogučēja a Seđlatu⁴.

¹) Dnes v Ploskovicích (bezpředložkový 6. p. množ.). — ²) Dnes v Dolanech. — ³) S dvěma poddanými na zádušním (církvním) majetku. — ⁴) Jména poddaných (v 4. p.).

Jak jste sami poznali, dva dobročinní muži (Pavel a Vlach) obdarovali litoměřický církevní úřad pozemky v Dolanech (u Kadaně nebo v Dolánkách u Roudnice) a v Ploskovicích. Zápis o tomto daru však přivedl našeho písaře z 13. stol. do velikých rozpaků.

- SPISOVNÝ JAZYK
- JAZYKOVÁ KULTURA
- ÚZUS
- NORMA
- KODIFIKACE
- NORMATIVNÍ JAZYKOVÉ PŘÍRUČKY
- INFORMACE

3.1 SPISOVNOST A JAZYKOVÁ KULTURA

SPISOVNÝ JAZYK je jedním z útvarů národního jazyka – v jeho rámci je útvarem nejméně mostatnějším. Má důkladně zpracovaný systém, který je relativně stálý a schopný plnit téměř všechny komunikační záměry mluvčích, téměř všechny komunikační funkce. Spisovná čeština ve většině případů neplní např. emocionální funkce, dává přednost intelektuálním funkcím a písemně podobě před mluvenou.

Spisovný jazyk má zejména funkci národní reprezentativní, převážná část příslušníků českého národa si uvědomuje jeho kulturní hodnotu, spisovně vyjadřování považuje za přesnější, vzorové a v některých situacích závazné. Záměrné užívání spisovného jazyka však svědčí o tom, že spisovná čeština není jazykem běžné, spontánní komunikace, na rozdíl od útvarů jazyka nespisovného.

S užíváním jazyka jeho mluvčími, tedy tím, jak se mluví a píše, a tím, jak by se mluvit a psát mělo, úzce souvisí pojem **JAZYKOVÁ KULTURA** – označuje se jím kultura jazyka a řeči obecně, ale i u každého z mluvčích individuálně. Kromě toho označuje termín jazyková kultura také vědomou péči o jazyk a jazykovou výchovu. Cílem jazykové výchovy je osvojení si spisovného jazyka (zejména školní výchovou, četbou apod.).

Záměrné snahy o čistou jazyka označujeme jako **purismus** (česky brusťství). Český jazyk byl v historii zasazen hned několika vlnami purismu, z nichž k nejznámějším patří puristické snahy v době tzv. národního obrození. Puristé chtěli ukázat, že čeština jazykem rozvinutým a schopným plnit všechny komunikační funkce (tzv. **purismus prestižní**), a také se snažili očistit český jazyk od vlivů a prvků němečtiny (tzv. **purismus obranný**). Můžeme se také setkat s pojmem **purismus historizující**. Tento typ purismu se snaží soudobý stav českého jazyka navrátit k některému z předchozích období, v nichž byla užívána čeština považována za ideální (např. deál humanistické češtiny). Jakkoli jsou puristické snahy vedeny myšlenkou na posílení prestiže spisovného jazyka, v posledních desetiletích je purismus vnímán spíše jako jev negativní, neboť vede k ochuzování výrazové pestrosti jazyka.

3.2 ÚZUS, NORMA A KODIFIKACE

Spisovnost a kritéria jazykové správnosti se u nás zabývali mezi prvními jazykovědci Pražského lingvistického kroužku a v souslednosti se spisovností vymezili základní, úzce spolu související jazykové pojmy:

- **Úzus** – pravidelně užívaných jazykových prostředků
- **NORMA** – soubor pravidelně užívaných jazykových prostředků
- **KODIFIKACE** – odborné jazykové normy

Jako **jazykový úzus** označujeme pravidelně užívání jazykových prostředků, jinými slovy jde o vyjadřovací zvyklosti, obyčeje. Z jejich pravidelného užívání vyplývá dvojitý rys úzu – bezpříznakovost užívání (samozřejmost, obvyklost) a jeho společenská povaha (užívání jazykových prostředků rozšířené ve většině společnosti). Mezi normou a úzusem je velmi blízký vztah, neboť to, co bylo součástí jazykového úzu, co lidé při vyjadřování běžně a pravidelně používali, se potom stává normou.

Jazyková norma je souborem ustálených jazykových prostředků a pravidel jejich používání. Jazykovědci odlišují jazykovou normu v obecně rovině od normy spisovného jazyka (či např. normy lidového jazyka). Ve stovněm i mluveném jazykém se ukazují základní rysy normy spisovného jazyka, jímž jsou závaznost (pravidelnost užívání), stabilita, uvědomělost a bezpříznakovost.

Bezpříznakovost jako obvyklost v užívání prostředků jazyka nevyšší než formuloval jeden z předních jazykovědců pražské lingvistické školy – Jan Mukarovský. Ve své stati **Jazyk spisovný a jazyk básnický** píše:

... jazyk spisovný je pro básnický pozadím, na kterém se odráží esteticky záměrná deformace jazykových složek. Porovnání spisovné normy, a to porovnání systematické, umožňuje využít jazyka, možností porušovat normu je pro básnický nezbytná, spisovná norma je pozadím, na kterém je struktura básnického díla promítnuta, vzhledem ke kterému je považována jako deformace. (In: SCJK 1932, str. 123–156)

Vlém Mathesius upřesnil požadavek stability normy spisovného jazyka na tzv. pružnou stabilitu, kterou chápe jako cti peče o kulturní jazyka. Pružná stabilita normy vyjadřuje její schopnost odrazet to, co se nově stává součástí jazykového úzu. Kromě pružné stability zavědi Mathesius pojmy vřazova účelnost a vyřizitelnost jazyka, vztahující se ke kultivovanosti a osobitosti projevu.

Kodifikace je posledním důležitým termínem pojmcím se se spisovným jazykém, územ jazykových prostředků a normou. Kodifikace je zachycením, zaznamenáním či fixací normy spisovného jazyka na základě jejího důkladného poznání. Takto fixovaná – kodifikovaná – norma je kritériem jazykové správnosti. Nejedná se však o jakékoli zaznamenání normy, kodifikace je výsledkem odborného jazykovědného zpracování normy, a to ve formě autoritativních jazykových příruček.

3.2.1 NORMATIVNÍ JAZYKOVÉ PŘÍRUČKY

K základním nORMATIVNÍM, tj. závazným, jazykovým příručkám patří pravidla, slovníky a mluvniice (vždy aktuální vydání), např.:

- **Pravidla českého pravopisu** – jsou závaznou, všeobecně platnou příručkou Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky. Mají dvě podoby – akademická a školní. Školní Pravidla pravopisu se věnují základnímu okruhu pravopisných problémů s ohledem na školní praxi, obsahují podrobnější údaje o skloňování a o jednotlivých tvarech ohebných slov. Akademická

verze Pravidel předpokládá vyšší úroveň práce s textem, proto je rozšířena o slovníky zeměpisných, rodných a antických jmen, o pravidla přepisu slov z cizích jazyků a vybrané paragrafy; zahrnuje větší slovní zásobu; výkladové části jsou podrobněji rozpracovány

- Hůrková, J.: **Česká výslovnostní norma**. Praha, Scientia 1995
- **Akademický slovník cizích slov**. Praha, Academia 2000
- Filippec, J. – Daneš, F. – Mejstřík, V.: **Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost**. Praha, Nakladatelství ČSAV 1989
- Havránek, B. a kol.: **Slovník spisovného jazyka českého I–VIII**. Praha, Nakladatelství ČSAV 1989
- Havránek, B. – Jedlička, A.: **Stručná mluvnice česká**. Praha, Fortuna 1998
- Čechová, M. – Daneš, F. – Dokulil, M. – Hlavsa, Z. – Hrbáček, J. – Hrušková, Z.: **Čeština – řeč a jazyk**. Praha, ISV 1995

V roce 1891 byla založena Česká akademie věd a umění, jejímž hlavním úkolem byla v počátcích jejího působení příprava velkého výkladového slovníku národního jazyka. Tak vznikla roku 1911 kniha **NAŠE ŘEČ 3**. Slovník jazyka českého, která se roku 1946 přeměnila na Ústav pro jazyk český. Ten se stal roku 1992 součástí Akademie věd České republiky. V jeho čele se vystřídal řada předních českých jazykovědců, např. Bohuslav Havránek, Miloš Dokulil, František Daneš, Karel Horálek.

Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky je pracovištěm, v němž je soustředěn základní i aplikovaný výzkum současné češtiny a jejího vývoje od středověku. Výzkum je zaměřen jak na psanou češtinu spisovnou, tak na češtinu mluvenou ve všech jejích spisovných i nespisovných podobách, tedy v její územní a sociální diferenciaci. Součástí výzkumu jsou i teoretické otázky ohebné jazykové vědy, jazykové kultury, stylistiky, obecné teorie komunikace a kontrastní (srovnávací) a kontrastivní lingvistiky. Výsledky výzkumu jsou aplikovány při tvorbě slovníků (slovníky nových slov, nářeční slovníky, slovníky vlastních jmen, slovník etymologický a slovník staročeský), jazykových atlasů, gramatik, pravidel pravopisu a popularizačních příruček pro veřejnost. Materiálovou základnou, pro práci ústavu jsou jednak bohaté listkové archívy založené koncem 19. a počátkem 20. století, archiv vlastních jmen pak v 60. letech 20. století, které jsou majetkem ústavu, jednak počítačový Český národní korpus, spravovaný na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Významným zdrojem poznání současné mluvené češtiny jsou fonoteky a videoteky a na nich založené psané záznamy mluvené řeči, soustavě budované v ústavu od devadesátých let 20. století. Významnou složkou činnosti ústavu je služba veřejnosti. Je to především činnost poradenská. Spočívá zejména v zodpovídání jazykových dotazů široké veřejnosti. Další složkou poradenské a popularizační činnosti ústavu je spolupráce s rozhlásem a televizí při tvorbě pořadů o češtině a spolupráce s radou, deníky a periodiky, v nichž jsou pravidelně odskovány „jazykové koutky“ na nejzájímavější a aktuální témata. Ústav vydává čtyři vědecké časopisy (**Slovo a slovesnost**, **Linguistica Pragensis**, **Časopis pro moderní filologii**, **Acta onomastica**) a jeden časopis vědecko-popularizační (**Naše řeč**). Převzato z www.ujf.cas.cz

Jednou ze součástí činnosti Ústavu pro jazyk český, jak bylo zmíněno, je jazyková poradna, kam je možné se v případě jakýchkoli jazykových problémů (pravopisných, tvaroslovných aj.) obrátit – zatelefonovat (ve všední dny od 10 do 12 hod na tel. č. 257 531 793) nebo poslat e-mail: poradna@ujf.cas.cz

3.3 VÝVOJOVÉ TENDENCE ČESKÉHO JAZYKA

Spisovný jazyk je sice relativně stabilním systémem, není však neměnný. Jako se vyvíjí společnost, vyvíjí se s ním i jazyk, který odráží její požadavky. Vývojové změny v jazyce probíhají nerovnoměrným tempem, jsou dvojitého typu:

- **OBECNÉ ZMĚNY**, k nimž dochází neustále v průběhu vývoje jazyka:
 - Tendence unifikací (tendence ke zjednodušení systému)
 - Jazyková diferenciací (varianty jazykových prostředků)
- **SPECIFICKY SOUČASNÉ ZMĚNY**, k nimž patří:
 - Univerbace: změna víceslovného pojmennování v jednoslovné (**nákladní automobil** – **nákladák**)
 - Multiverbace: víceslovný opis místo jednoho výrazu (**ukončit** – **udělat přítrž**)
 - Internacionalizace: přejímání cizích slov, dnes zejména z angličtiny (**baby-boom**, **supermarket**, **PC**)
 - Posuny ve vrstvách slovní zásoby, dnes zejména tendence ke zhovorovění
 - Demokraticizace: rozšíření okruhu uživatelů spisovného jazyka
 - Intelktualizace: přizpůsobení jazyka tomu, aby jeho projevy byly co nejpřesnější, abstraktní apod. (zejména v odborném stylu)
- Termnologizace: zvyšuje se počet odborných termínů užívaných v běžné mluvě
- Terminologizace: termíny přestávají být součástí odborného stylu, ztrácejí příznak odbornosti

Vývojové tendence českého jazyka mají často protichůdný charakter, např. tendence diferenciací a unifikací, tendence k ustálenosti a tendence ke změně, tendence intelektualizací a tendence ke zhovorovění spisovného jazyka. Vývojové tendence jsou v každém historickém období odlišné, zatímco např. v době národního obrození převládala tendence nacionalizační (obnova, očištění českého jazyka), dnes zcela jednoznačně převládá tendence internacionalizační.

2.5.1 NÁRODNÍ JAZYK A JEHO ÚTVARY

NÁRODNÍM JAZYKEM hovoří příslušníci jednoho národa, hovoří-li svou mateřštinou. Národní jazyk je tedy znakem národa a má zejména funkci národně reprezentativní. Vedle národních jazyků ale existují jazyky, které charakter národního jazyka nemají. Jsou to např. různé kmenové či umělé jazyky (esperanto, ido, interlingua, také programovací jazyky apod.), ale např. také řeč hluchoněmých.

Český národní jazyk však nemá pouze jedinou podobu. Různé nespisovné rozdělení je na jazyk spisovný a potřeby a podmičky mluvěcích národního jazyka vedou k jeho rozrůzněnosti. Jednotlivé útvary národního jazyka nejsou od sebe izolované, vzájemně se překrývají, prolínají a existují vedle sebe.

- Hovoříme-li o rozvrstvení národního jazyka, můžeme použít odborný termín – STRATIFIKACE.
- Slang
 - Argot
 - Obecná čeština
 - Profesní mluva
 - Nářečí

2.5.1 JAZYK SPISOVNÝ

SPISOVNÁ ČEŠTINA vznikla na základě středoeckého nářečí, formovala se jako jazyk literárních památek již od 14. stol. Jedná se o celonárodní, oficiální, prestižní a reprezentativní útvary národního jazyka, jeho nejvypracovanější a nejvyšší formu. Mělo by se jí užívat ve školách a na úřadech, v literatuře a médiích (zejména v novinách a televizních zpravodajstvích). Ani spisovná čeština však není úplně jednotná, může obsahovat prvky hovorové, neurální, knižní a archaické (zastaralá slova). V mluvené podobě užívá minimum knižních a archaických slov, převládají výrazy neutrální (bezpríznamkové), ale velmi často se užívá tzv. slov hovorových.

Hovorovou češtinou se někdy označuje mluvená podoba spisovného jazyka, zbavená archaických (např. přechodníky) a knižních prvků (např. *odebrat se, být dalek, břímě*). Stavba vět bývá jednodušší a volnější, slovní zásoba je obohacena slovy z obecné češtiny (*legrace, trucovat*) a u víceslovných pojmenování dochází k univerbaci (zkrácení v jedno slovo) – *spacák, panelák, nákladník* apod.

2.5.2 JAZYK NESPOVNÝ

- TERRITORIÁLNÍ (ÚZEMNÍ) DIFFERENCIACE (ROZRUZNĚNOST): obecná čeština, nářečí
- SOCIÁLNÍ DIFFERENCIACE: profesní mluva, slang, argot

OBECNÁ ČEŠTINA patří k nespisovným útvarům národního jazyka (bývá označována jako interdiákt, tzn. nadnářeční jazykový útvar). Užíváme ji v každodenní komunikaci, proto se také označuje pojmem běžná, event. městská mluva. Je charakteristická expresivními výrazy (např. slova typu *chřtít, žrát*), uvolněnou syntaktickou stavbou, mísí se v ní spisovné a nespisovné tvary apod.

Profesní mluva a slang se někdy nerozlišují. PROFESNÍ MLUVA je soubor zejména specifických výrazových prostředků mezi mluvčími určitého povolání a vyznačuje se např. snahou o ekonomické a jednoznačné vyjadřování. K nejznámějším patří profesní mluva lékařů (*kajzer – císařský řez, slepák – slepé střevo, penoší – penicilin*), železničářů (*žumí – smíšený vlak, bobina – název lokomotivy, ranžír – seřadiště*), horníků (*fiřt – strop štoly, pikovat – pracovat se sbíječkou, lažer – horník*) apod.

SLANG je způsob vyjadřování spíše zájmových skupin, např. studentů (*koule, bajle – pětka, biflovat – učit se*), myslivců (*slechy – uši, běhly – dolní končetiny, prut – ocas*), sportovců (*míčůžda – míč, fínis*). Vyznačuje se hrou se slovy, užíváním obrazných pojmenování atp.

ARGOT je označení výrazových prostředků vrstev sociálně izolovaných či vytrazených, jako jsou např. vězni, narkomani, prostitutky, zloději. Známá byla např. zejména ve 20. a 30. letech minulého století hanýrka „pražských pepíků“ nebo jinak „pražské galery“ (*honzák – udavač*), v Brně pak „plotičtina“ (*šalínka – tramvaj*), která je výrazně česko-německá.

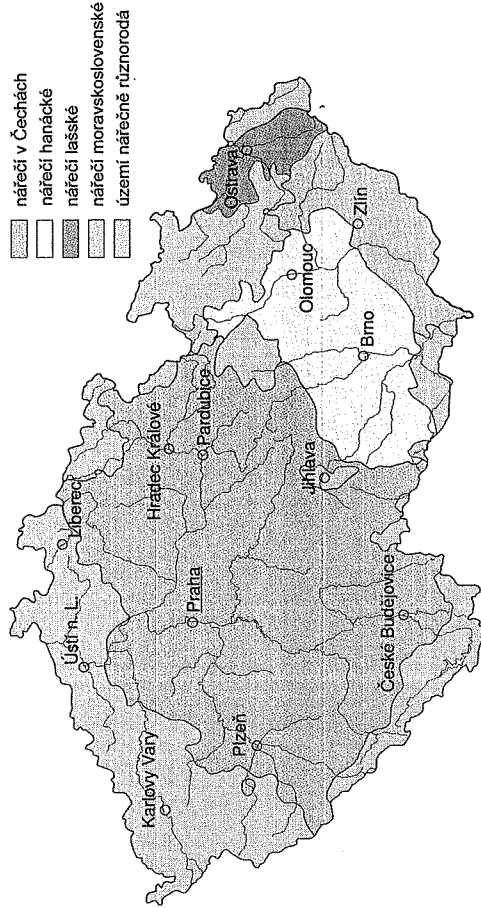
Spisovné		Nespisovné				
Archaické	Knižní	Neutrální	Obecně české	Nářeční	Slangové	Argotické
skonav	zřeba	asfátka	hurť	žufánek (naběračka)	stěchy (v mysliveckém slangu uší)	stajoně (penězénka)
jsa, hoden	luna	můžu	nátura	roba (žena)	chira (chirurgie)	káča (poklátka)
býváš, otážíš	uzříti	polívka	holka	húser (houser)	bajle (pětka)	čumět (koukat)

Jazykové prostředky národního jazyka

2.5.2.1 ČESKÁ NÁŘEČÍ

Česká nářečí (dialekty) jsou výsledkem územní diferenciace českého národního jazyka. K ní došlo díky izolovanému feudálnímu vývoji v různých regionech a přírodním překážkám, které bránily lidem v kontaktu. Nářečí jsou rozšířena pouze na omezeném území a jejich mluvčí je používají při každodenní komunikaci. Nejvýraznější nářečí (stovnáme-li je se spisovnou češtinou) jsou na Moravě a ve Slezsku, jedná se o nářečí hanácké, lášské a moravsko-slovenské, v Čechách jsou nářečí středoecké, západoecké a východoecké. Pro srovnání pozorujeme následující větu: *Dej mouku ze mlýna na vozík.*

- NÁŘEČÍ V ČECHÁCH: *Dej mouku ze mlýna na vozejk.*
- NÁŘEČÍ HANÁCKÁ: *Dě móku ze mléna na vozéž.*
- NÁŘEČÍ LAŠSKÁ: *Daj móku ze mlýna na vozík.*
- NÁŘEČÍ MORAVSKOSLOVENSKÁ: *Dej móku ze mlýna na vozík.*

Mapa českých nářečí

Nářečí v Čechách můžeme dále dělit na nářečí středoecké, jihozápadní (k této podskupině patří nářečí chodské na Domažlicku), jihovýchodní (např. nářečí jemnické) a severovýchodní (např. krkonošské nářečí).

Nářečí hanácká můžeme dále rozdělit na čtyři podskupiny: centrální (Olomoucko, Prostějovsko), jižní (od Brna ke Znojmu, např. nářečí horské) západní (mezi Zábřehem a Třebíčí) a východní (jihovýchodně od Olomouce, např. nářečí čuhácké).

Nářečí lášská dělíme na podskupinu opavskou (přesahuje až do Polska), ostravskou (okolí Ostravy a Frýdku-Místku) a jižní (Frenštát, Štramberk, Příbor).

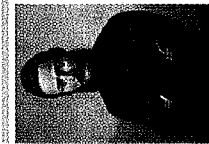
Nářečí moravkoslovenská můžeme rozdělit na jižní podskupinu slováckou, severní valašskou, západní oblast s nářečím kelečským a nářečím doliskými. K moravkoslovenským nářečím patří kopaničácké nářečí (na hranici se Slovenskem, některé formy shodné se slovenskými nářečím).

Slovenština je národním jazykem obyvatel Slovenské republiky. Společně s češtinou patří mezi západoslovenské jazyky. Češtině je slovenština nejbližším jazykem a i přes některé odlišnosti, které vznikly již v praslavanském období, si oba jazyky zůstaly blízké (zajímavé je, že čeština a slovenština si jsou jako dva zcela samostatné jazyky podobné více než např. mnohá nářečí jednoho jazyka – např. nářečí jihoněmecká a severoněmecká).

Spisovná slovenština vznikla až na základě jazykové reformy Ludovíta Štúra (1815–1856) ve 40. letech 19. stol., tedy téměř o pět století později než spisovná čeština (resp. spisovný jazyk literárních památek). Důvodem bylo zejména okrajové postavení Slovenska v rámci habsburské monarchie, neexistence politického, kulturního a hospodářského centra, jakým byla v Čechách Praha. Jazykem literárních památek na Slovensku byla od středověku až po Štúrovu reformu čeština, která se různým způsobem míšila s jazykovými prvky slovenských nářečí.

První pokusy o vytvoření spisovného slovenského jazyka jsou spojeny se jmény Antona Bernoláka (1762–1813) a Jozefa Ignáce Baizy (1755–1836) v 18. století, jejich pokusy však přišly v době, kdy slovenský národ stál teprve na začátku procesu národního uvědomění. Štúr vytvořil slovenský spisovný jazyk na základě středoslovenského nářečí. Ani jeho reforma nebyla přijata bez problémů, nesouhlasili s ní i mnozí čeští a slovenští vzdělanci a kulturní činitelé. Vznik spisovného slovenského jazyka byl základem kamenem ve formování samostatného slovenského národa a budoucí předzvěstí vzniku samostatného slovenského státu, jakkoli si jsou slovenština s češtinou blízké a blízcí jsou si i příslušníci obou národů.

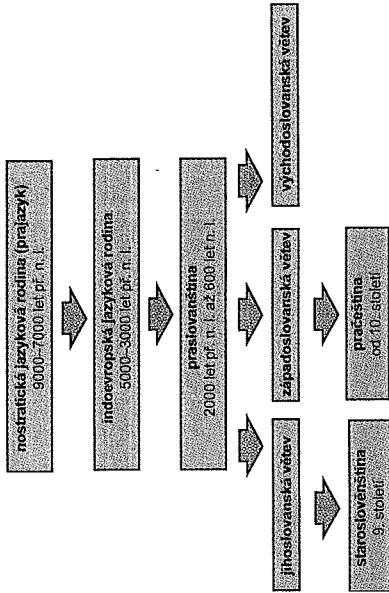

Ludovít Štúr

- Další jazykové rodiny, např.:
1. Kavkazské jazyky: např. gruzinština, svanština
 2. Tibetocínské jazyky: např. čínština, mandarinština
 3. Thajské jazyky: např. thajština, laoština
 4. Semitoarabské jazyky: např. arabština, hebrejštiny, mrtvá egyptština
 5. Uralické jazyky: k nim patří jazyky ugrofinské, např. finština, estonština a maďarština
 6. Altajské jazyky: jazyky turecké a mongolské
 7. Africké jazyky: např. jazyky nigero-konzské, bantuské
 8. Australské jazyky
 9. Papuánské jazyky

2.3 VÝVOJ ČESKÉHO JAZYKA

Čeština se utvářela jako samostatný jazyk přibližně od 9. století. Její vývoj bychom graficky mohli ztvárnit např. takto:

Vývoj Českého jazyka

Z praslovánštiny pocházejí nejstarší slova, označující rodinné příslušníky, zvířata, rostliny, přírodní stavy, kulturní jevy apod., např.: *mama, sestra, voda, zemlja* (země), *korva* (kráva), *vino, duša, gobza* (hlava). Slovní zásoba češtiny a slovenštiny obsahuje nejvíce slov z praslovánštiny (ta čítala na 2000 slov, v českém jazyce jich z tohoto původního množství chybí jen asi 40).

Čeština	Slovenština	Polština	Ruština	Běloruština	Ukrajiniština	Bulhariština	Srbština
matka	matka	matka	mať	mać	mati	májka	mać
Bůh	Boh	Bóg	Bog	Bog	Bog	Bog	Bóh

Srovnání slov matka a Bůh ve slovanských jazycích

První literární památky v českém národním jazyce se dochovaly z doby okolo roku 1300, jedná se o překlady náboženských textů, duchovníh výroků i monumentální epické básně. Literární tradice na našem území však trvala již téměř čtyři staletí – byla to tradice staroslovanská, latinská, hebrejská a německá. Již z 10. stol. pocházejí **bohémismy** (jedinečná česká slova v latinském textu) a **bohémika** (slova či slovní spojení v latinských a staroslovanských textech vztažující se k českým záležitostem; např. mistři a vlastní jména) z přelomu 11. a 12. stol. pak české **glosy** (české překlady slov, vět či krátkých textů v latinských a hebrejských rukopisech). Jediným dokladem české básnické tvorby jsou však písně **Hesopdine pomilujny** (původně složená staroslověnsky v polovině 10. stol., přečtená a od 12. stol. připisovaná sv. Vojtěchovi) a **Starý Václave** (pravděpodobně vznikla na přelomu 12. a 13. stol., nejpozději v 80. letech 13. stol.).

Z praslovánštiny se vyvíjely spisovné slovanské jazyky, nejstarším z nich je **STAROSLOVENŠTINA**, dochovaná z památek 10. a 11. století. Také ve staroslověnské jazyce jsou zachovány jery, nosovky, duál apod. jako v praslovánštině. Základem staroslověnské byl bulharsko-makedonský dialekt, do něhož přeložili soluňští bratři **Konstantin** (Cyril) a **Metoděj** střežní části bohoslužebných textů před svou misí na Velkou Moravu. Sem přišli roku 863 a do doposud latinské bohoslužby zavvedli právě staroslověnsčinu. Pro písmo, jímž Konstantin a jeho žáci na Velké Moravě psali, se zžil název **HLAHOVICE**. Zjednodušením hlaholice vznikla čecká abeceda. Z cyrilice vznikla azbuka. malých písmen řecké abecedy, cyrilice naopak z velkých písmen řecké abecedy. Z cyrilice vznikla azbuka.

1. **Ц** 2. **Ч** 3. **Ш** 4. **Щ** 5. **Ж** 6. **З** 7. **Д** 8. **З** 9. **Л** 10. **Л** 11. **Л** 12. **Л** 13. **Л** 14. **Л** 15. **Л** 16. **Л** 17. **Л** 18. **Л** 19. **Л** 20. **Л** 21. **Л** 22. **Л** 23. **Л** 24. **Л** 25. **Л** 26. **Л** 27. **Л** 28. **Л** 29. **Л** 30. **Л** 31. **Л** 32. **Л** 33. **Л** 34. **Л** 35. **Л** 36. **Л** 37. **Л** 38. **Л** 39. **Л** 40. **Л** 41. **Л** 42. **Л** 43. **Л** 44. **Л** 45. **Л** 46. **Л** 47. **Л** 48. **Л** 49. **Л** 50. **Л** 51. **Л** 52. **Л** 53. **Л** 54. **Л** 55. **Л** 56. **Л** 57. **Л** 58. **Л** 59. **Л** 60. **Л** 61. **Л** 62. **Л** 63. **Л** 64. **Л** 65. **Л** 66. **Л** 67. **Л** 68. **Л** 69. **Л** 70. **Л** 71. **Л** 72. **Л** 73. **Л** 74. **Л** 75. **Л** 76. **Л** 77. **Л** 78. **Л** 79. **Л** 80. **Л** 81. **Л** 82. **Л** 83. **Л** 84. **Л** 85. **Л** 86. **Л** 87. **Л** 88. **Л** 89. **Л** 90. **Л** 91. **Л** 92. **Л** 93. **Л** 94. **Л** 95. **Л** 96. **Л** 97. **Л** 98. **Л** 99. **Л** 100. **Л**

Hlaholice
А Б В Г Д Е Ж З И Й К Л М Н О П Р С Т Ф Х Ц Ч Ш Щ Ъ Ы Ь Я
Цыrilice z 10. století
А Б В Г Д Е Ж З И Й К Л М Н О П Р С Т Ф Х Ц Ч Ш Щ Ъ Ы Ь Я

А Б В Г Д Е Ж З И Й К Л М Н О П Р С Т Ф Х Ц Ч Ш Щ Ъ Ы Ь Я
Цыrilice z roku 1918 (azbuka)

O vysvětl. mise na Velkou Moravu požádal byzantského císaře Michaela III. kníže Rastislav, avšak nevedlo jej k tomu pouze přání, aby se jeho lid učil křesťanské víře ve svém jazyce. Rastislavova vedla k žádosti především politické důvody – bál se, aby Velká Morava nebyla mocensky sjedná s franskou říší, která získávala v té době na víru. Avšak francízi duchovní již na Velké Moravě působili a slovanskou liturgii (náboženské texty atd.) vedle latinské odmítali – vznikl tak zárodek budoucích konfliktů.

Starší z bratrů, Metoděj, měl právnícké vzdělání a velké organizační a diplomatické schopnosti. Konstantin naopak šel k filozofii a teologii a budil obdiv svými jazykovými znalostmi. Konstantin zemřel dříve než Metoděj a byl po své smrti ctěn jako světec. Po smrti Metoděje v roce 885 byly bohoslužby ve slovanském jazyce zakázány. Žáci byli z Velké Moravy vyhnáni, zabili či prodáni do otroctví. Někteří však unikli a rozšířili slovanský jazyk dále, např. do Bulharska, Sibiř a na Kyjevskou Rus. Z literárního odkazu Velké Moravy se dochovaly např. tyto památky: **Proglas**, **Život Konstantinův**, **Život Metodějevův**.

Význam staroslověnské pro český jazyk a kulturu spočíval zejména v navázání kontaktu s výšpělou byzantskou kulturou. Ze staroslověnské pocházejí řada náboženských výrazů, jako např. **mučedník, prorok, apoštol, odpouštění, modlit se**. Staroslověnská je nejstarším spisovným jazykem Slovanů, český jazyk se z ní však nevyvinul, nelze ji zaměňovat s praslovánštinou. Staroslověnská leží na jedné ze tří vývojových větví praslovánštiny (na jihoslovanské), zatímco čeština patří k západoslovanským jazykům. V době vzniku staroslověnských památek se však slovanské jazyky od sebe moc nelíšily, od 10. století se rozdělly více prohlubovaly, avšak ne natolik, aby se sobě jazyky úplně odcizily.

Čeština je jazyk flexivní (či flektivní) – má **FLEXI** – tedy **OHYBÁNÍ POMOCÍ KONCOVEK**: skloňování jmen, časování sloves, snupňování předávných jmen a příslovčí. Pro flexivní jazyky je charakteristické, že jedna koncovka má více mluvnických významů, a naopak – jeden význam lze vyjádřit více prosíředky.

První česká věta (*Evangelium Matěje*) pochází z počátku 13. století. Jedná se o českou glosu v latinšky psané základácké kapituly *Boguzelja a Sedlákův* pochází z počátku 13. století. *Sepánmu se dvěma důšňlkoma. Boguzelja a Sedlákův* pochází z počátku 13. století. Jedná se o českou glosu v latinšky psané základácké kapituly z roku 1057.

Čeština sice patří ke flexivnímu typu jazyků, některými rysy však odpovídá i jiným typům:
• **Izolacní typ** (např. francouzština): pád byvá vyjádřen pomocí předložek, podstatné jméno proto formálně zůstává ve stejné podobě (v češtině vzor stavení a paní)
• **Aglutinační typ** (např. tureština): významuje se systémem předpon a přípon – afixů, které mají pouze jednu funkci, připojují se ke kořenu slova, čímž byvá vyjadřován význam. Slovo tak narůstá do délky, protože k jednomu kořenu může být připojeno více afixů (v češtině např. odvozené slovo *pra-fes*)
• **Polysyntetický typ**: významuje se skládáním slov, tento rys je charakteristický pro němčinu (v češtině např. *česmobůh*)
• **Introflektivní typ**: příznačné je střídání samohlásek v základu slova, opět typické např. pro německý jazyk (v češtině např. *stěně – stěráta*)

2.4 STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA ČEŠTINY

Čeština je západoslovanský jazyk, patří mezi jazyky indoevropské a mezi jazyky flexivní. Má pouze pět krátkých a pět dlouhých **SAMOHÁSEK** (vokálů), dvacet pět **SOUHLÁSEK** (konzonantů) a jednu domácí **DVOJHLÁSKU** – **ou** (dvojhlásky **ou** a **eu** jsou cizího původu, vyskytnou se pouze v cizích slovech) ▶ **Kap. 4**. Jako jediný slovanský jazyk má čeština hlásku **ř**. České souhlásky podléhají **SPODOBĚ ZNEHLÁSTI** (asimilaci), **PŘÍZVUK** má čeština stálý – na první slabice slova, základem české věty je **SLOVOSO**. Píšeme **LATINKOU** a **PRAVOPIS** je **FONOLOGICKÝ** ▶ **Kap. 5**, respektující stavbu slova. Slovní zásoba českého jazyka je bohatá ▶ **Kap. 6**. Příruční slovník jazyka českého – největší výkladový slovník – čítá přes 250 tisíc slov.

Konstantin a Metoděj

Deska, v níž je vytesána hlaholice

Poznámky:

Velkou roli ve vývoji společnosti i jazyka měl vynález knihtisku Johanna Gutenberg v roce 1445. První česká kniha byla vytištěna v Plzni roku 1468 (první sk = inkunábule).

V 17. st. působili i tzv. jazykoví punisté (V. J. Rosa, M. V. Steyer), kteří bojovali proti přejímání cizích slov do češtiny. Vyvarovali se skládáním často komečkové české ekvivalenty (např. Klavír = *byrnoklapka*).

Josef Dobrovský byl nařazen urovnět češtinu v minulosti. Hle pochyboval o budoucnosti českého jazyka. Své práce psal latinšky a německy.

Mnohá slova navržena Josefem Jungmannem se neujala, např. *izarnice* (otazník).

Mezi jazykovědce 20. st. patří František Danes, Miroslav Grepl, Alois Jedinica, Marie Krámová, Vladimír Smilauer, František Trávníček aj.

Obdobné časopisy o českém jazyce jsou vedle zmíněné *Náš řeč. Slovo a slovesnost*. Listy filologické, Český jazyk a literatura.

Pojem „současný jazyk“ je chápán jako jazyk posledních 50 let.

Humanismus v 16.-17. st. je hnutím mezinárodní učenosti, jejímž jazykem je latina. Vlivem latiny se upravuje zejména větná stavba češtiny, užívají se složitá a dlouhá souvětí se slovesem na konci věty, přechodníky a pasivní konstrukce. Zároveň vznikají důležitá mluvnice českého jazyka, zejména Gramatika česká Jana Blahoslava, a prosulá slovníky Daniela Adama z Veleslavína. Zájem o jazyk a jazykovou vybroušenost projevili i Jan Amos Komenský (slovník Poklad jazyka českého). Vzorem spisovné češtiny se na dlouhou dobu stává dílo jednoty bratrské Bible kralické s novými pravopisnými úpravami:

- **pravopis bratrský** – zaveden háček místo teček nad souhláskami (pouze pro *š* zůstává sprežka *řš*), hláska *j* se píše písmenem *g*, hláska *i* se píše písmenem *j* (např. *gegj* = *jejtj*), dvojhlásky *aj*, *ej*, *ou* se píší *aj*, *ej*, *au* (např. *swzu* = *swuzj*, hláska *u* se píše písmenem *w*, hláska *u* na začátku slova písmenem *v* (např. *vsjys* = *usjys*), po *c*, *z*, *s* a ve spojení *i* se píše vždy *y* (např. *cyzyj*)

Po bitvě na Bílé hoře (v 17. st.) odchází česká inteligence do emigrace. Vzdělanci v Čechách používají latinu a němčinu, čeština zůstává jen jazykem prostého lidu. Její úroveň je rozkolísaná, kodifikace žádná. Až na konci 18. st. a v 1. pol. 19. st. je v procesu národního obrození obnovován i vědecký zájem o český jazyk. Vycházejí tzv. obrany českého jazyka (B. Balbina, K. I. Tháma), nové mluvnice (F. M. Pelcia) i knihy krásné literatury (nakladatelství V. M. Kramera). Podstatná je vědecká práce Josefa Dobrovského, který ve své Zevrubné mluvnici jazyka českého mj. zavedl:

- **úprava analogická** – po *c* a ve spojení *i* se píše vždy *i*, po *s*, *z* se píše *i* nebo *y* podle analogie (1. p. páni – *psj*, 4. a 7. p. pány – *psj*)

O obohacení slovní zásoby se zasloužil Josef Jungmann, zejména svým pětidílným Slovníkem česko-německým. Čerpal při tom např. z nářečí, jiných slovan-ských jazyků (např. z ruštiny přejal slova *přiroda*, *jablko*, z polštiny *závoj*, *plyn*), některá slova sám vytvářel (např. názvy měsíců, *srněnka*).

Na konci 19. st. proniká čeština do škol (r. 1882 se osamostatňuje česká univerzita) a úřadů, dále se rozvíjí např. v publicistice. Významným jazykovědcem byl Jan Gebauer, který je vedle vlastní mluvnice autorem 1. pravidel pravopisu (1902).

Se vznikem samostatného státu v roce 1918 přebírá čeština nové funkce ve veřejném životě. Pěči o český jazyk se věnují zejména časopis *Náš řeč* (vychází od roku 1916) a Pražský lingvistický kroužek (založen 1926, sdružoval osobnosti jako Vilém Mathesius, Bohuslav Havránek, Roman Jakobson). Roku 1946 je založen Ústav pro jazyk český ČSAV, který se věnuje další péči o jazykovou kulturu.

Vývojové tendence češtiny v současnosti

Se společenskými změnami souvisí i vývoj jazyka. Obecně platí, že nejrychleji se mění slovní zásoba. Tendence mnohdy působí v protikladech.

K nejvýraznějším současným jazykovým tendencím patří:

- **Posuny ve vrstvách slovní zásoby** – některá slova dříve neuznávaná se vracejí zpět do aktivní slovní zásoby – z knižních se stávají neutrální (např. *hejtmán*, *koloniál*, *hasič*, *kampelíček*). Slova a tvary dříve neutrální se přestávají užívat a stávají se knižními (např. *pěci*). Slova (tvary) dříve nespisovná se stávají

hovorovými spisovnými (např. *holka*, *pěci*). S novými skutečnostmi vznikají nová, často sounosná pojmenování (např. *laserová tiskárna*, *mobilní telefon*, *ikonové menu*). Zanikají slova označující skutečnosti již neexistující (např. *kolchoz*, *pětiletka*, *chozraščot*). Hovorová čeština je obohacována výrazy ze slangu (např. *dýžeje*), z profese mluvy (*kliknout*, *mailovat*), z argotu (*tráva*).

- **Internacionalizace** – jsou přejímána cizí slova, a to zejm. z angličtiny (např. *manažer*, *surfovat*, *puzzle*, *supermarket*, *boom*).

- **Univerbizace** – viceslovná pojmenování jsou nahrazena jednoslovnými (např. *jednosměrná ulice* → *jednosměrka*, *elektrický sporáček* → *elektrosporáček*).

- **Multiverbizace** – slova se „opisují“ viceslovně (např. *rozhodnout se* → učinit rozhodnutí).

- **Demokratizace** – spisovná čeština se rozšiřuje vlivem lepšího vzdělání společnosti, médií, zvyšuje se celková jazyková úroveň uživatelů.

- **Intelektualizace** – dochází k přesnému vyjádření složitých myšlenek, zdokonaluje se užití jazykových prostředků.

- **Terminologizace** – zvyšuje se počet termínů užívaných běžnými mluvčími.

- **Determinologizace** – termíny přecházejí do neodborné oblasti (např. *počítací*).

Norma a kodifikace

Abychom se navzájem porozuměli, musí být jazyk ustálený a jednotný. Podobně, jako existují třeba uznávané a závazné zvyklosti v lidském chování (společenská norma, např. pozdrav), má takovou normu i jazyk.

JAZYKOVÁ NORMA (zvyklost) je soubor ustálených jazykových prostředků a závazných způsobů jejich užívání.

Jazyková norma se vytváří postupně s přihlédnutím k tomu, jak se jazykové prostředky skutečně používají. Není zcela neměnná (strnulá), ale měla by být stabilní (pevná), aby zaručila jednotnost spisovného jazyka.

KODIFIKACE je zpracování jazykové normy, zachycené v oficiálních příručkách, tj. ve slovnících, v mluvnicích, v pravidlech pravopisu a výslovnosti.

Základními příručkami pro každého uživatele češtiny jsou Pravidla českého pravopisu a Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost.

Získávání a zpracování informací

Spolu s rozšiřováním lidského vědění, obohacováním poznatků vyvstala potřeba slověka získat, nalézt rychle informace.

INFORMATIKA je vědní disciplína, která se zabývá strukturou, vlastnostmi, zpracováním a využitím informací. Snaží se přenést co největší množství informací s co nejmenším zkrácením. Oborem, který zkoumá přenos informací ze zdroje k příjemci, je **teorie informací**.

Poznámky:

slovní zásoba
(viz kap. 4, str. 25–31)

Můžeme také říci, že slova se pohybují na osách:

- knižnost → neutrálnost → hovorovost
- hovorovost → neutrálnost → knižnost

Proti přejímání z jiných jazyků v 19. st. v minulosti profesové, ti punisté. Křičeli, češtinu odu jakýchkoliv cizích (víno, ošusit (dar *pihna* – česky)

Obědví způsob užívání a vyskytí jazykových prostředků označují jazykové vědecké pojmenování **uzus**.

První teorie informací se objevily už na přelomu 40. a 50. let 20. st.

Poznámky:

Společně se staroslovenštinou se postupně vydělovaly i ostatní slovanské jazyky. Na základě západoslovanské varianty praslovenštiny se od počátku 10. st. začala formovat také pračestina, přímý předchůdce češtiny.

ČEŠTINA je západoslovanský jazyk, úřední jazyk České republiky, kterým dnes mluví asi 10 milionů osob v Čechách, na Moravě a v české části Slezska a asi 2 miliony lidí v zahraničí.

Ve vývoji češtiny proběhly kromě změn ve slovní zásobě mnohé změny v oblasti hláskoslovní i tvaroslovní, které ji odlišily od ostatních slovanských jazyků.

Nejdůležitější hláskoslovné změny:

- **stahování samohlásek** (kontrakce vokálů), 10.-13. st.
Dva vokály, mezi nimiž bylo *-j-*, se změnilly v dlouhý první vokál.
dobraja → *dobrá*, *znameniye* → *znamení*, *bojati se* → *báti se*
- **zánik a vokalizace jerů** (náhrada samohláskou), 10. st.
Sudé jery (počítáno od konce) se měnilly v *-e-*, liché zanikly.
starъcbъ → *starěc*, *dъmъsbъ* → *dmes*, *šъvъcbъ* → *švec*, *sъ šъvъcbъmbъ* → *s ševcem*
- **zánik nosovek** (*o* → *u*, *e* → *ě*, *a*), 11. st.
Nosovka *o* se v češtině mění na *u*, nosovka *e* dává *ě* nebo *a*.
roka → *ruka*, *dъbъ* → *ďub*, *pěto* → *pět*, *pětybъ* → *pátý*
- **délka samohlásek** (kvantita), 10.-13. st.
Z praslovenštiny zůstala jen v češtině a slovenštině zachována dvojí kvantita (krátké a dlouhé samohlásky).

pol.	rus.	bulh.	sch.
<i>dzien</i>	<i>den</i>	<i>den</i>	<i>dan</i>
<i>sen</i>	<i>son</i>	<i>san</i>	<i>san</i>

Nosovky jsou zachovány ve slovanských jazycích pouze v polštině.

Pravopisny rozlišení mezi *u* a *o* má tedy své historické kořeny z je staročeštské hlásky *č*, která se vyskytovala na počátcích slov.
u vzniklo až v 15.-16. st. (kroužek nad *u* odkazuje na zmenu z *ou*, neboli *o* je náde psané *had* *z*) a vyskytne se jen v prostředí nebo na konci slov.

Nejdůležitější tvaroslovné změny:

- **zánik dvojnásobného čísla** (duálu), 15.-17. st.
Dvoul - dvojitě číslo pro skloňování i časování skutečnosti vyskytujících se ve dvou, resp. v páru, např. *A dám dvěma svědkoma mýma a ta budeta prorokovat.*
- **zánik některých slovesných časů**, 15. st.
Zanikly jednoduché minulé éasy aorist (*brach* → *bral jsem*) a imperfektum (*beřech* → *bral jsem*), postupně mizely přechodníky a složený předminulý čas plusquamperfektum (*byl jsem nesl* → *nesl jsem*).
- **přenos koncovek -m**, 15. st.
Koncovka *l. os. j. č.* sloves *viem, jiem, jsem, dám, (j)mám* přešla i k některým dalším slovesům (dnešní *4. a 5. třídy, dělaju* → *dělám*).
- **rozdílení životnosti** u mužského rodu, 16. st.
pro životné *l. p. = 4. p.* → *l. p. ≠ 4. p.* (*koupil káň* → *koupil koně*)
pro neživotné *l. p. = 4. p.* (*koupil dům* → *koupil dům*)

Vývoj českého pravopisu

Spisovná čeština se v jednotlivých obdobích vyvíjela v souladu s vývojem české společnosti. Spolu se změnami v jazyce docházelo i k vývoji českého pravopisu.

První stopy češtiny se objevují jako ojedinelá slova (bohemika) nebo vpisky (glosy) v latinských textech v 11.-12. st. Pro češtinu se užíval:

- **pravopis primitivní** - české hlásky, které latina neměla, se označují písmeny pro hlásky zvukově nejbližší

*Pavel dal jejt pločoucich zemu
Vlach dal jest Dolas zem'u Bogu
i sv'atemu. Šcepánu se dvěma
dušnikoma, Bogučēja a Sedlatu.
dujnicoma bogucca a jedlatu.*
Nejstarší česká věta v primitivním pravopise a jejt transkripce (přepis)

Některá písmena byla mnohoznačná, proto písaři později začali užívat:

- **pravopis spřežkový** - hlásky, které měla čeština oproti latině navíc, se označují spřežkami, tj. spojením dvou či více latinských písmen (např. *prizjal = přijal, czas = čas, uslysz = uslyšít*)

Ve 14. st. dochází k všestrannému rozvoji českých zemí, zejména za vlády Karla IV. Čeština obohacuje svoji slovní zásobu, po vzoru latiny se komplikuje větná skladba. Za husitského hnutí v 15. st. se rozvíjí mluvená čeština, díky lidovému kázání v češtině i rozšíření Českého překladu bible se český jazyk stává majetkem nejširších lidových vrstev (popularizace češtiny). Významnou osobností je Jan Hus, který propagoval jazyk bez zastaralých slov a tvarů, nahrazoval cizí slova slovy českými a také zavedl:

- **pravopis diakritický** - spřežky jsou nahrazeny písmeny s diakritickými (rozlišovacími) znaménky - naboděnkem dlouhým pro délku samohlásky (dnešní čárka) a naboděnkem krátkým pro měkkost souhlásky (dnešní háček), např. *kroz budeš, české*

Poznámky:

Zbývky duálu se dochovaly až do dnešní češtiny ve tvarech číslověk *dva, tři* a v názvech parových orgánů lidského těla.

duaflove mar
(viz: kap. 6, str. 40)

Nejstarší česká věta pochází z poválečného období psaná do latinské zakladací listiny měřnické kapituly.

Dvěs by mohla zůstat takto:
*Pavel dal jejt pločoucich zemu
Vlach dal jest Dolas zem'u Bogu
i sv'atemu. Šcepánu se dvěma
dušnikoma, Bogučēja a Sedlatu.*

Spřežkovým pravopisem je napsan námi rukopis bible Drazdanské ze 14. st. (viz: hláskaznamení 6)

Na počátku 14. se vznikají první rozahlé české psané literární díla: Alexandrovská a Daimlova kronika

Zásady diakritického zjednotčení pravopisu jsou vloženy ve spise De Orthographia Bohemica (O ortografii pravopise) sbíroz autorství se připisuje Husovi.

Poznámky:

INDOEVROPSKÉ JAZYKY jsou zeměpisně nejrozšířenější jazykovou rodinou na světě. Zastupují dvě velké kulturní oblasti Evropy. Rozšířily se i do původně jazykově odlišných oblastí, jako je Afrika, Amerika a Austrálie.

Jazyky indoevropské se člení na podskupiny s tímto hlavními představiteli:

- **indoiránské jazyky**
 - indické (staroindický sanskrit, bengálština, romština, hindština)
 - iránské (kurdština, perština, afgánština)
- **italické jazyky** (předchůdce románských jazyků latina, umberština)
- **románské jazyky** (italština, španělština, portugálština, francouzština, rumunština, moldavština, retorománské dialekty)
- **germánské jazyky** (angličtina, němčina, holandština, vlámsština, švédština, norština, islandština, dánština)
- **keltské jazyky** (velština, skotština, irština, bretonština)
- **baltské jazyky** (litevština, lotyština, vymřelá prušština)
- **arménština**
 - albánština
- **řečtina**
 - slovanské jazyky

- románské jazyky
- keltské jazyky
- germánské jazyky
- albánština
- slovanské jazyky
- řečtina
- baltské jazyky
- basiltičtina
- uralické jazyky

SLOVANSKÉ JAZYKY jako jazyková rodina náleží do skupiny jazyků indoevropských. Jejich základním rysem je ohýbání (skloňování a časování). Všechny slovanské jazyky mají původ ve společné praslovánštině.

Slovanské jazyky mají společné rysy v mluvnické stavbě i slovní zásobě. Podle zeměpisného rozmístění se dělí do podskupin:

- **západoslovanské jazyky** – čeština, slovenština, polština, kašubština, horní a dolní lužická srbština, vymřelá polabština
- **východoslovanské jazyky** – ruština, běloruština, ukrajinština
- **jihoslovanské jazyky** – slovinština, makedonština, bulharština, srbština, chorvatština, staroslověnština

Historický vývoj českého jazyka

PRASLOVANŠTINA byla společným prajazykem všech Slovanů patrně v období 2000 př. n. l. až 6. st. n. l., na jehož rysy usuzujeme podle podobnosti a shod pozdějších západo-, východo- a jihoslovanských jazyků.

Praslovánštinou mluvili staří Slované ve své pravlasti na území severně od Karpat mezi řekami Vislou a Dněprem (dnešní Ukrajina). Spolehlivě je existence Slovanů a jejich jazyka doložena až v 6. st., kdy začali pronikat na západ (západní Slované), na jihozápad (jižní Slované) a na východ (východní Slované).

Poznámky:

- **základní znaky praslovánštiny:**
 - **jerý** – krátké samohlásky *ь, ъ* (tvrdý a měkký jer) s výslovností krátkého [u] a [i]
 - **nosovky** – nosové samohlásky *ę a o*
 - **duál** – dvojité číslo ve skloňování i časování
 - **7 pádů**
 - **vid** – slovesná kategorie vidu
 - **aorist** a **imperpektum** – dva typy jednoduchého minulého času

Z praslovánštiny mají slovanské jazyky velice podobné nejstarší výrazy označující přírodní stavy, rodné přislušnický nástroje, zvířata a rostliny, slova související s vírou v nadpřirozené síly, bydlením a potravou, např.:

česky	slovensky	polsky	rusky	bělorusky	ukrajinsky	bulharsky	srbsky
matka	matka	matka	mat'	maći	mati	majka	mać
Bůh	Boh	Bóg	Bog	Bog	Bog	Bog	bóh
dům	dom	dom	dom	dom	dim	dom	dom

Příklad praslovanských slov: *zemja, voda, železo, svľbьce, korva* (kráva), *ovca, ryba, čeršnja* (třešeň), *рэpa, vino, duša, kry* (krev), *gohva* (hlava), *goldb* (hlad), *žsti, piti, mama, sestra, synb, prijateľb, vsnukb*.

Z praslovánštiny se začala oddělovat různá „nářečí“ (zárodky dnešních spisovných slovanských jazyků). Nejdříve to byla staroslověnština.

STAROSLOVENŠTINA je nejstarší doložený spisovný jazyk slovanský, zapsaný v 9. st. soluňskými bratry, Konstantinem (Cyrilem) a Metodějem, na základě makedonského nářečí starobulharského jazyka.

Staroslověnština (její psaná podoba) byla postupně rozšířena od Velké Moravy až po sever Srbska. Brzy přibyla další centra a jazyk se začal diferencovat v souladu s místním vývojem jazyka.

Pro staroslověnštinu vytvořil Konstantin písmo **hlaholici**, kterou oba bratři využili k staroslověnskému překladu bible a tvorbě dalších literárních děl. Hlaholici pak jejich žáci přepracovali na druhé slovanské písmo, **cyrilici**.

БѢЛЪ СЛОВО
СЛАВЯНСКО
ПИСМО

СЛАВЯНСКО
ПИСМО

СЛАВЯНСКО
ПИСМО

Рече гъ . 19. Чика
ѣтеръ бѣ богат . 1
в порфирѣ в бис

Тъ . ѿ сьлава
чаше ча въ
порфирѣ ѿ
въ сьча .

*Čteme: Reče gospod: člověh
jeter bĕ bogat. 1 oblačaše se
v porfiro v bys.*

*Evangelium podle Lukáše
(16. kap., verš 19): Byl jeden
bohazy člověk, oblékal se do
šarlatu a kimentu...*

Ukázka staroslověnského textu (část bible) v hlaholici a cyrilici, transkripce a překlad

Podrobně zkoumán slovan
ských jazyků dokázalo že
existují 250-3000 společ
ných základních slov
Staroslověnština byla
prvním jazykem s n s o v n ě m
a měla písemnou podobu
Konstantin a Metoděj po
zavážlivou Měrovanských
ze Rusi slyšel nejprve proto že
zde slavně testaršny zali
57 divodůn plány v ch ab
vymánil poměr slovanské
pise svou zemí. Hlavně z
pádní (germánské) Francké
řice. Přesroze ve hodm slo
vanská hrizce na n a n ě n
izemí svyřl zapsal se západ
nínĕ boh slověnskim. Z
pádní polní kou přohral
(zakazama v 11. st.) byla
obrovsky m přínosem. Hro
dáš v y v o j n a š l i h u r ů

Předpokládá se, že Hlaholice
vznikla na základě tří věcí
písmen arcké abecedy
Cyrilice, umělena na základě
dvě velkých písmen řecké
abecedy (Ϡ a Ϡ) a třech
os speciálně slovanské. Hla
fermy se stala základem
dnešních zbruky písma. Jeho
uzivají: Rusové, Belaruso
Ukrajinci, Makedonci, Bul
haria, Srbové.

Poznámky:

- místo spis. *ou* → *ó* uprostřed i na konci slova (*louka* → *lóka*, *nesou* → *nesó*)
- místo spis. koncovky *e* → *a* (*muže* → *muža*, *duše* → *duša*)
- dlouhé samohlásky uprostřed slov se krátí (*káň* → *kuň*, *vám* → *vam*)
- podst. jm. mají v 7. p. mn. č. ve všech skloňovacích typech nespis. koncovku *ma/ama* (*ženami* → *ženama*, *sousedý* → *sósedama*)
- slovesa mají v rozkaz. zp. místo spis. *ej* → *é* (*dělej* → *délé*)
- sloveso *být* má mj. nespis. tvary: *já su*, *oni só*

• Moravskoslovenská nářečí

- místo spis. *ou* → *ú* (*moudrý* → *múdrý*, *louka* → *lúka*)
 - dlouhé samohlásky uprostřed slov bývají zkrácené (*dát* → *dat*, *být* → *byř*)
 - podst. jm. mají v 7. p. mn. č. ve všech skloňovacích typech nespis. koncovku *ma/ama* (*ružama*)
 - sloveso *být* má nespis. tvary: *ja sem* (*syn*, *som*)
 - existence měkkého (slovenského) *l* (*dělal* → *robil*, *říkal* → *povedal*)
- ### • Slezská nářečí
- existence pouze krátkých samohlásek (*výborný* → *vyboryn*, *kráva* → *kravá*)
 - odlišná výslovnost hlásky *i* (písmeno *y* se vyslovuje tvrdě, písmeno *i* měkce)
 - existence tvrdého *l* (*puť* → *puť*, *byla* → *byla*, *málo* → *máto*)
 - podst. jm. mají v 7. p. mn. č. všech typů jmen většinou koncovku *mi/ami*
 - sloveso *být* má nespis. tvary: *já sym* (*som*)
 - pravidelný slovní přízvuk na předposlední slabice (pod vlivem polštiny)
 - specifická spojení a slova (*k doktorovi* → *do doktora*, *kam jdeš* → *kaj ideš*, *popelnice* → *puďlice*, *sklep* → *piwnice*, *Olše* → *Olza*)

INTERDIALEKT (NADNÁŘEČNÍ ÚTVAR) je nespisovný útvar národního jazyka, který vznikl postupným stíráním rozdílů mezi jednotlivými nářečnými a zachovává jen jejich základní rysy společné pro větší území.

K nadnářečným útvarům patří obecná hanačtina, obecná moravská slovenština, obecná laština, ale především obecná čeština, která vznikla na základě středně-českého nářečí. Obecná čeština je rozšířená na většině území Čech i Moravy, pro níž nejden do umělecké literatury a filmu, ale také do médií. Má nejvyšší komunikativní funkci ze všech nespisovných útvarů a vyvíjí tlak na spisovný jazyk.

Nespisovné útvary z medijské sociálního

PROFESNÍ MLUVA (profesionální slang) je mluva skupiny zaměstnanců (určitého povolání), kteří při práci užívají zvláštních termínů a frázi, a to především kvůli výrazové úspornosti a jednoznačnosti v daném pracovním prostředí.

Rozšířená je např. profesní mluva lékařů (např. *exnout* = zemřít, *ležák* = pacient s dlouhým pobytem v nemocnici) a železničářů (např. *harťa* = kolejiště seřadovacího nádraží, *švahnky* = závory).

SLANG je soubor slov a frázi užívávaných skupinou lidí, kteří jsou spjatí stejným zájmem (mluva zájmových skupin). Slangová slova bývají emocionálně zabarvená.

Poznámky:

Středomoravská nářečí:
Dě moka ze mléna na vozék
Dláhé

Moravskoslovenská nářečí:
Daj moka ze mléna na vozík
Dláhý

Slezská nářečí:
Daj moka ze mléna na vozík
Dláhý (dláhup)

Český jazykový atlas (vyvěna z r. 1992) velmi podrobně pojednává o jednotlivých nářečích s mnoha ukázkami. Vypracoval ho a stále na něm pracuje kolektiv pracovníků Ústavu pro jazyk český Akademie věd v Brně.

Zájimce dialektů a interdialektů mají své specifické rysy ve všech jazykových vrstvách (hláskoslovi, tvaroslov, ad.) utváry vydělené z hlediska sociálního mezi pouze zvláštní slovní zásobu a fráze.

Podstatou vytváření slangových slov je jazyková hra (předeším na principu metafor, např. sportovní slang: *banán* = gól), univerbace (vyjadřování více slovních pojmů pomocí jednoslovně, např. vysokoškolský slang: *fláda* = filozofická fakulta) a zkracování.

Slunce už je za horou. Mřinu tak na jednu chvíli přes kulturu (porost). Tu stojí třezítka (šesterka)! Zalícim a postřím napřáček (spoušť). Táhnu mušku na komoru. Tisac masných španůl, stočil se mi trochu na ostro. Hledám nástřel (znamení po stržené zvěři). Trochu strže (srstí), dvě, tři perličky barvy (krve). Přiložil jsem psa na stopu. Nalehl jedna radost. Nová barva. Tu je lože, vylomil se (zdvihl se) nedavno. Poušřim psa. Za chvíli začal vydávat (štěkat).

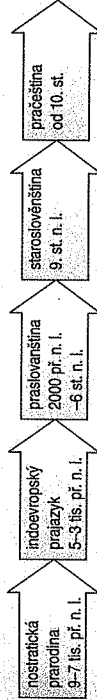
Ukázka mysliveckého slangu

ARGOT je mluva společenské spodiny (zlodějů, prostitutek, narkomanů apod.). Vzniká kolektivní solidaritou a snahou utajit skutečné významy slov.

U nás jsou z minulosti nejnámější dva typy argotu: řeč pražské galery (např. *střikáčka*, *hrochna* = revolver; *love*, *marí*, *mós* = peníze) a řeč brněnské plotny (např. *bims* = chleba, *lochna* = díra). Vlastní výrazy mají narkomané (např. *smíš* = kokain). Některé výrazy mohou přejít do obecné, nebo dokonce až do hovorové češtiny (např. *meřdan*, *dát si bacha*, *být v chládku*).

Příbuznost jazyků

Jazyky a jejich vzájemné vztahy bývají nahlíženy různě. Nejrozsáhlejší je (tzv. divergentní) teorie, která vychází z myšlenky vzniku a vývoje několika prajazyků, které se štěpily na další jazykové rodiny. Podle ní vypadá vývoj našeho jazyka takto:

Další (tzv. konvergentní) teorie vychází z opačné myšlenky, a to že se původně zcela odlišné jazyky vlivem dlouhodobého prostorového soužití sblížily, a proto můžeme nacházet jisté podobnosti mezi původně cizími jazyky (např. mezi bulharštinou, makedonštinou, albánštinou, rumunštinou a řečtinou).

Jazyky příbuzné vytvářejí tzv. **jazykové rodiny** (skupiny). Jednotlivé jazykové rodiny měly společný původ v jakési prarodině, kterou vědci nazývají **rodina nostratická**. Náleží do ní:

- indoevropské jazyky (většina jaz. evropských, indické a některé asijské jaz.)
- uralské jazyky (ugrofinské, např. maďarština, finština, estonština, laponština)
- altajské jazyky (turkotatarské, např. turečtina, kirgizština, a mongolské)
- tibetocínské jazyky (např. čínština, vietnamština, thajština)
- semito-hamitské jazyky (např. hebrejšťina, arabština, somalština)
- africké jazyky (domorodé, např. bantu, krovácké jazyky)
- australské (domorodé) jazyky
- austronéské jazyky (jaz. východních ostrovů, např. malajština, indonéština)
- indické jazyky
- eskymácké jazyky

Poznámky:

Slovo slang zřejmě pochází z anglického spojení *vulgar language* (jazyk vojáka)

Slang užívají nejen vysokoškolská ale i jiné skupiny studentů (např. názvy předměří *země*, *přítaz*)

Argot vyvstává zejména z účelitého práníení

- řidis (německý direktivní-ohodovopislovcůh.Zidů)
- rotnveštin (mezinarodní-gaunerská mluva)
- romština

Na světě se hovoří asi 3000-3000 jazyky. Jejich přesný počet nelze stanoviti neboť je často obtizné

Vymezi hranici kávsic je dno o dva samostatné jazyky a kdy pouze o nřadíci tohoto jazyka

Jazyky křevnu hovořící více lidí (nad 60 miliónů) a mají největší kulturu a dofinokoh vlnu pábí mezi jazyky svetoře (jeřifofasi) Ji např. čínština

Indoevropská jaz. kovářidina zahrnuje asi 150 různých jazyků. Křevnu hovořící jsou mateřštinou asi 2 milardy lidí ve všech svetořififci

Poznámky:

STYLISTIKA je nauka o slohu. Je zaměřena na způsob výběru a využití jazykových prostředků v jednotlivých textech či projevech podle jejich zaměření a cíle.

Jazykověda zkoumá jazyk buď v jistém období, nejčastěji v současnosti (jazyko-
věda dopisná – synchronní), nebo z hlediska jeho vývoje (jazykověda historická –
diachronní).

Historická mluvnice popisuje vývoj jazyka. Netýká se pouze vývoje a změn
slovní zásoby, ale též změn v hláskosloví, tvarosloví, skladbě apod.

*„Pak wzrziem gezij! zafjupi, wzgide na huorni, a kdzic siecie, przjzjupichu, k nemu, geho
vcezadnycy. A otawrziew yja jwa, vczetlje gie a rzka: Blazeny glju chudy duchem, neb
gjet, gich, kradowitwie nebehe...
Když pak Jezis uviděl zástupy, vystoupil na horu, a když se posadil, přistoupili k němu
jeho učedníci. Tehdy otevřel knihu a začal je vyučovat. Říkal: „Blaze chudým v duchu,
neboť jejich je království nebeské...“
Ukázka historické češtiny z bible Drazždanské (rukopis ze 14. st.) a dnešní překlad*

Dialektologie se soustředí na zkoumání nářečí (dialektů), která vznikla důsled-
kem rozrůznění jazyka při jeho vývoji.
Srovnávací mluvnice (komparatistika) srovnává různé jazyky a vede k od-
halení historických souvislostí jazyků příbuzných.

Národní jazyk

NÁRODNÍ JAZYK je souhrn výrazových a významových prostředků, jež
používají jako nástroj myšlení a dorozumění příslušníci jednoho národa nebo
etnika, které pojí historická, společenská, kulturní a politická souměřitelnost.

Národní jazyk odráží celkový vývoj společnosti (od primitivních pokřiků a prvních
slov našich předků až po dnešní rozvinutý lexikální, tvaroslovný, syntaktický aj.
systém), slovní zásoba nejčastěji odráží společenské, kulturní a politické změny.

Čeština je jazykem mnohovrstevnatým. Rozrůznuje se na tzv. **útvary národní-
ho jazyka**:

spisovné útvary národního jazyka	nespisovné útvary národního jazyka	
	zeměpisné rozrůznění	sociální rozrůznění
spisovná čeština	nářečí (dialekty)	profesní mluva
hovorová čeština	nadnářeční útvary (interdialekty)	slang argot

Spisovné útvary jazyka

SPISOVNÝ JAZYK je funkčně nejvyšší a celonárodně závazný, prestižní útvary
národního jazyka. Používá se na oficiální úrovni.

Poznámky:

Ze styku jazykovědy s jinými vědními obory vznikají nové disciplíny, jako je filozofie jazyka, psycholingvistika (rozzebírá psychologické jevy související s jazykem), sociolingvistika (studuje vztahy jazyka a společnosti v historii a současnosti), aplikovaná lingvistika (např. matematická lingvistika) atd.

Vždy nelze spojovat děhro
maďy jeden národ a jeden
jazyk. Např. němčina je ná-
rodním jazykem Němců, Re-
kusanů, části Švýcarů atd.
naproti tomu v Kanadě se
mluví mj. anglicky
i francouzsky.

ČESKÁ NÁŘEČÍ je souhrn výrazových a významových prostředků, jež
používají jako nástroj myšlení a dorozumění příslušníci jednoho národa nebo
etnika, které pojí historická, společenská, kulturní a politická souměřitelnost.

Spisovný jazyk je jazykem státních a jiných dokumentů, jazyk užívaný ve školách,
médiích, v odborné a převážně také v umělecké literatuře.

Spisovná čeština vznikla na základě středoeckého nářečí a je reprezentativním
útvarem pro český národ.

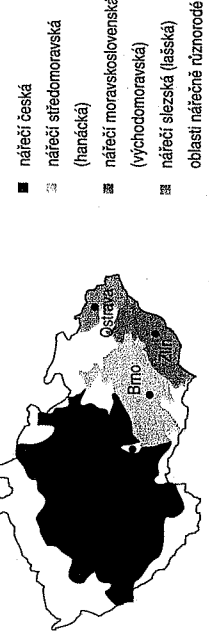
HOVOROVÁ ČEŠTINA je mluvená podoba spisovné češtiny. Používá se v běž-
né komunikaci, v osobním styku.

Oproti spisovné češtině má uvolněnější stavbu, je méně přesná, někdy citově za-
barvená, neuzivá knižních tvarů. Hovorová čeština je tolerantnější vůči nespisov-
ným prvkům, které se nejprve stávají hovorovými variantami spisovných pro-
středků, později mohou zcela přejít do spisovné vrstvy jazyka (např. dříve
nesprávně *pišu* zcela nahradilo tvar *pišii*, hovorová varianta *Pražák* postupně
nahrazuje zastarávající *Pražan*).

Nespisovné útvary jazyka z hlediska zeměpisného

DIALEKT (NÁŘEČÍ) je nespisovný útvar národního jazyka užívaný jen na
určité části jazykového území, se specifickými hláskoslovnými, tvaroslovnými,
skladebními aj. odchylkami od spisovného jazyka.

Nářečí v České republice se seskupují do čtyř nářečních skupin:

Jednotlivá nářečí se liší zejména ve fonetice a morfologii, méně v syntaxi a oje-
dině ve slovní zásobě.

- **Česká nářečí**
 - místo spis. *é* → *i* uprostřed slov (*míleko* → *míliko*)
 - místo spis. *y* → *e* uprostřed a na konci slov (*dýchati* → *dýchati*, *dobryj* → *dobrej*)
 - vynechání spis. koncovek *-l* v přecházi minulém (*čel* → *čel*)
 - protětické *y* na počátku slov (nebo švu složenin) před samohláskou (*orel* → *vorel*, *modrooka* → *modrovoká*)
 - podst. jm. mají v 7. p. mn. č. ve všech skloňovacích typech nespis. koncovku *ma/ama/jena* (*staveními* → *staveníma*, *řížemi* → *řížema*, *pány* → *pánama*)
 - příd. jm. a zájmena mají nespis. koncovku *yj* (*i/i*) místo spis. *é* (*od té sympa-
tické holky* → *vod té sympatický holky*)
 - slovesa mají ve 3. os. mn. č. nejčastěji nespisovnou koncovku *-ou* (*kupují* → *kupujou*), *-ej* (*sázej* → *sázej*) nebo *-aj* (*dělají* → *dělaj*)
 - sloveso být má mj. nespis. tvary. *ty seš*, *koupils*
- **Středomoravská nářečí**
 - místo spis. *i/i* (*y/y*) → *e/e* uprostřed a na konci slov (*zima* → *zema*, *zejt* → *zelé*, *ryby* → *rebe*, *strýc* → *stréc*, *dobryj* → *dobré*)

Dialekty vznikly hlavně díky
přirodním překážkám, které
brány kontaktními lidovými
vých regionu a izolovane
mu teudním vývoj.

Pohrančí v čemí meňají
zádně specifické nářečí a to
z historické politické
důvodu. Jde o oblast kde žijí
dříve tzv. sudeští Němci

kteří odůd byl ps. s vývo
ve válece vzdělení. Do reční
oblasti se pak začalo stěho-
vat obyvatelstvo z mnoho
dým nářečí. V dalších
generacích se tak postupně
nářečí vysílaly

Nářečí se vyvíje přibližně
do 16. st. od té doby se
prakticky nemění

Slovněj útvaretu *Dej
mouka ze rýhána* vozil
a přídavné jméno *dluhý*
ve všech nářečích

Česká nářečí
Dej mouka ze rýhána
vozej
Dluhýj